

MAGYAR GIMNÁZIUMOK A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ AMERIKAI FENNHATÓSÁGÚ DP-TÁBORAIBAN

Szabó Marianna, mszabo@index.hu

Bevezetés

A közel hat évig tartó második világháború nagymértékű veszteségeiről mindenki számára hozzáférhető adatok állnak rendelkezésre. Hetvenöt év távlatából is viszonylag jól kutatható, részletes listák tanulmányozhatók a besorozásokról, deportálásokról, majd az internálásokról és kitelepítésekről, amiknek köszönhetően pontosan nyomon követhetjük a háború krónikáját. A lakosság helyzetéről is tudunk hiteles forrásokat felmutatni.

De mi történt azokkal az emberekkel, akik egyik említett csoportba sem sorolhatók? Kevésbé ismert, hogy milyen stratégiát választottak azok, akik a rossz politikai-katonai döntések, az állandósult ostromok és a fenyegető szovjet megszállás miatt érzett félelem következtében elhagyták az országot, vállalva a sokéves kiszolgáltatottságot, a menekülsorsot. Ők azok az önként kivándorolt, keresztény-konzervatív értékrendű, művelt polgárok és gyermekeik, akik évekig menekülttáborokban tengődtek, míg nem rendeződött további sorsuk, azaz nem vált lehetővé számukra az emigráció. Ez a menekültcsoport elvesztette vagyonát, a társadalomban elfoglalt helyét, majd hontalanná lett. Számukra az egyetlen megtartó erőnek a klebelsbergi hitvallás bizonyult, mely szerint a magyarság felemelkedésének egyetlen záloga a kultúrnacionalizmus: a magyar nyelv, a kultúra és a vallás képviselte. Ezzel magyarázható, hogy a menekültek a semmiből pillanatok alatt létrehozták az elemi oktatást biztosító tanulócsoportokat, a nagyobb létszámú táborokban pedig a később hivatalos érettségi bizonyítványt is adó gimnáziumokat. Az 1945 tavaszán széthullott Harmadik Birodalom területén maradt egy nagyjából 160 ezer fős magyar csoport, amely a háború utáni magyarországi változásokat elutasítva mégis azt remélte, hogy hamarosan hazatérhet a szabad és független Magyarországra. Egy idő után azonban láthatóvá vált, hogy a szuperhatalmak erővonalai mentén kialakult politikai rendszerek hosszú időre stabilizálódnak, a visszatérésre való várakozás hiábavaló volt.

Mégis, miközben 6-8 évig a menekülttáborokban az emigrációra várakoztak, kialakították saját mikrotársadalmukat, amelyeknek szerves részét képezték a gyerekek részére létrehozott oktatási intézmények is. Ezek az iskolák nemcsak tanulási lehetőséget nyújtottak növendékeik számára, hanem a menekülés veszteségeit és kiszolgáltatottságát próbálták enyhíteni egy védett, viszonylag stabil környezet biztosításával.

1. Történelmi háttér

A második világháború utolsó hónapjaiban, Horthy Miklós kormányzó megghiúsult kiugrási kísérlete (1944. október 15.) után és a mindinkább nyugatabbra tolódó frontvonalaktól, majd a szovjet megszállástól való félelem miatt nemcsak az állami és katonai apparátus, hanem a civil lakosság is tömegével hagyta el az országot. A háború végeztével csaknem egymillió magyar ember tartózkodott az országhatárokon kívül, elsősorban az összeomló Harmadik Birodalom területén. Arról, hogy összesen hányan lehettek a határokon kívül tartózkodó menekültek, nagyon eltérő becslések állnak rendelkezésre: egyesek hozzávetőlegesen egymillió főről beszélnek (*Borbándi, 1985, Máday, 1947, Puskás, 1996*), mások öt-hatszázezerre becsülik számukat (*Szerencsés, 2008, Hennyey, 1953*), míg vitéz kisbarnaki Farkas Ferenc részletes leírásában nyolcszázezer személy szerepel (*Farkas, 1969*). Az akkori kaotikus viszonyokat, a szisztematikus adminisztráció hiányát, valamint a források hozzáférhetetlenségét és feldolgozatlanságát figyelembe véve a civil menekültek csoportja már-már körülhatárolhatatlan.

Az 1944 őszén megindult meneküléshullám 1945 tavaszán érte el a csúcspontját. Jogi helyzetük kezdetben rendezetlen volt, ellátásukról a menekülttáborokban az amerikaiak korlátozott lehetőségeit kiegészítve különféle segélyszervezetek gondoskodtak (*Fulton et al., 1947*).

Winston Churchill 1946. március 5-i fultoni beszédében kimondta, hogy Európa közepén vasfüggöny ereszkedett le, kettéosztva ezzel nemcsak a kontinenst, hanem a világot is. Azok a menekültek, akik korábban bíztak a hazatérésben, immár emigráns státuszba kerültek és tervezni kezdték amerikai kivándorlásukat annak ellenére, hogy ekkor még nem lehetett tudni, megnyílnak-e – s ha igen, mikor – a kivándorlók előtt a kapuk. Ennek következtében egyre fontosabbá vált a fiatalság emigráns létre való felkészítése is.

1.1. A DP-státusz

A menekültek státusza a kiinduló, tranzit és befogadó országokban egyaránt sokáig tisztázatlan volt. A második világháborúban többnyire ad hoc megállapodások születtek az aktuális hadviselési érdekeknek megfelelően, ám egy idő után a globális menekültprobléma túlhaladta ezt a kategorizációt és felmerült az igény a menekültek nemzetközi jogállásának új alapokra helyezése iránt.

A civileket nem kezelhetjük egységes vagy egységes jogállású csoportként, mert a diákoktól, politikusoktól és újságíróktól a koncentrációs táborokból felszabadított embereken át a szovjet megszállás elől menekülőkhig mindenki ide sorolható.

Az amerikai zónában tartózkodó magyar (és más európai) menekültek egy idő után megkapták a DP-státuszt (displaced persons, DP). A kifejezés³³ a lakóhelyét elhagyni kényszerült személy megnevezésére széles körben először a második világháborút követően terjedt el³⁴.

A háború idején elsősorban az UNRRA³⁵ segítette a menekülteket, elsődleges feladata a háborús károk felmérése és az újjáépítés volt. A háború befejeztével a szervezet fókusza áttevődött a több millió menekültre: a legnagyobb problémát az jelentette, hogy otthont találjanak azoknak, akik korábbi lakóhelyüket elhagyni kényszerültek (Klenner, 2019).

Mivel az UNRRA segélyező, karitatív tevékenységet folytató szervezet volt, az ENSZ 1946 decemberében létrehozta saját utódszerveként az IRO³⁶-t azzal a céllal, hogy nemzetközi szinten megoldást találjon a második világháborút követő menekültek és kitelepítettek sürgető problémájára. Az IRO már kifejezetten a DP-kkel foglalkozott, őket segítette jogi- és érdekvédelemmel, munkához juttatással. Később azonban legfőbb feladatává a harmadik országokba történő telepítés vált. (Klenner, 2019).

Harry S. Truman, az Amerikai Egyesült Államok akkori elnöke 1948. június 25-én aláírta azt a törvényt, amely megnyitotta végül a kapukat az amerikai zónából kivándorolni szándékozók számára (*Displaced Persons Act*, 1948).

2. Kultúra- és oktatáspolitikai háttér

A korszak kulturális berendezkedésének megértéséhez elengedhetetlen az első világháborútól induló kultúratörténeti áttekintés, ugyanis a trianoni békeszerződés hatása elvitathatatlan. A tanácsköztársaság bukása után a bel- és külpolitikailag egyaránt zűrzavaros időszakban Horthy Miklós lett a kormányzó. A politikai és gazdasági konszolidáció mellett a kultúrpolitika jelentőségének erősödése előkészítette a talajt annak teljes - gróf Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszterhez köthető - megújításához³⁷ (Sanda, 2009). Programjának alapja a kultúra és a

³³ A fogalmat valószínűleg E. M. Kulischer orosz-amerikai szociológus alkotta, illetve használta először 1943-ban (Kulischer, 1943).

³⁴ Az amerikai, majd a brit és francia katonai erők is alkalmazták azokra az elsősorban kelet-európai menekültekre, akik az általuk ellenőrzött területeken tartózkodtak és megtagadták a visszatérést a szovjet uralom alá került országaikba.

³⁵ United Nations Relief and Rehabilitation Administration – ENSZ Segélyezési és Rehabilitációs Hivatala

³⁶ International Refugee Organisation – Nemzetközi Menekültügyi Szervezet

³⁷ Klebelsberg Kunó 1922. június 16-tól 1931. augusztus 24-ig töltötte be hivatalát és a Bethlen-kormány teljes támogatását élvezte.

tudomány valamennyi területére kiterjedő, rendszerszerű építkezés és a tervszerűség volt (Ujváry, 2010). Klebelsberg átemelte kultúrpolitikájába a korban népszerű darwini elméletet oly módon, hogy a népek is éppúgy versengenek egymással, s a kultúra a küzdelem legfontosabb területe. Ez az elképzelés az alapja a kultúrfölény-gondolatnak is. Klebelsberg szilárdan hitte, hogy egy művelt ország mindig nagyobb teljesítményre képes a műveletlenebbnél, még akkor is, ha kevesebb nyersanyaggal és ásványkincssel rendelkezik, mert a hazai képzettség szintje és a nemzetközi szinten elérhető politikai és gazdasági eredmények egymással arányosan nőnek – ez meghatározza a világban betöltött pozíciót és megítélést, ami pedig visszahat a bel- és külpolitikára (Ujváry, 2014).

Klebelsberg mellett a vitatott megítélésű Hóman Bálint vált a két világháború közti időszak leghatékonyabb és legtovább hivatalban lévő kultuszminiszterévé³⁸. Mindketten azt hangsúlyozták, hogy a legfontosabb állami tevékenység a neonacionalista kultúrpolitika kell legyen.

A köztes időben gróf Teleki Pál töltötte be a vallás- és közoktatásügyi miniszteri posztot³⁹. A mindössze kilenc hónapig tartó hivatali tevékenysége során az egyik első feladata (1938. május 25.) az új gimnáziumi és leánygimnáziumi tanterv bevezetése volt, ami az 1938/1939-es tanévtől lépett életbe. Teleki Pál minden tekintetben kulcsszemélyiség az 1945-ös emigráció tagjai számára. Az ő 1939. február 16-án demokratikusan megválasztott második kormányát tartották alkotmányosnak, azt ismerték el. Az ő tiszteletére szervezték az emigrációban az elsők között újjá a cserkészetet is halálának ötödik évfordulóján (Farkas, 1969).

2.1. Az egyházak szerepe

A szövetséges hatalmak katonai vezetése hozzávetőlegesen 450 000 DP-vel számolt, azonban a menekülthullám tetőzésekor három millióan is tartózkodtak a zónákban. A korábbi nagyszabású táborépítési terveiknek csak töredékét tudták megvalósítani, minek következtében a hatalmas tömegek ellátása jelentősen meghaladta segélyezési lehetőségeiket, így az egyházak szerepe sürgetően hangsúlyossá vált.

A civil magyar menekülteket – az ún. '45-ösöket – ebben az időszakban az UNRRA mellett az egyházak segítették legnagyobb mértékben. A missziós működés kezdetben karitatív jellegű volt, később azonban már az ügyintézésben és a különböző kérelmek kitöltésében is segédkeztek – tekintet nélkül a hozzájuk forduló felekezeti hovatartozására. Legfontosabb hosszú távú szerepvállalásuknak mégis a lelkipozíciók, a

³⁸ Hóman 1932. október 1-től 1938. május 14-ig töltötte első megbízatását, majd 1939. február 16-tól 1942. június 3-ig a másodikat.

³⁹ Teleki 1938. május 14-től 1939. február 16-ig volt a Magyar Királyság, illetve az Imrédy-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere.

szellemi élet megtartása bizonyult.

A legstabilabb segítői háttérrel a Magyar Caritas Szolgálat (más forrásokban Magyar Segítő Szolgálat, Caritas) rendelkezett. A Münchener Magyar Katolikus Misszió (MMKM) és a Vatikáni Misszió a katolikus hívek lelkipályozását és segélyezését már a háború elejétől biztosította. Az évek alatt a klasszikus karitatív tevékenységek mellett fokozatosan megjelent a kulturális élet szervezése, a híradás (sajtó) és legfőképpen az oktatási rendszer kiépítésének támogatása is. A müncheni székhelyű Magyar Segítő Szolgálat alapító-vezetője és kulcsfigurája Dr. Ordódy Sándorné volt. Az ő és dr. Rozsály Ferenc piarista atya nevéhez fűződnek a DP-gyerekek számára létrehozott első németországi magyar gimnáziumok is. Az iskolákat a katolikus egyház tartotta fenn, tanárai nagyrészt klerikusok voltak. (MMKM iratai, rendezetlen anyagok – idézi Cserháti, 1999).

Az 1945. novemberében alakult Vatikáni Misszió minden nemzetnek engedélyezett egy-egy delegátust, így a magyaroknak is. Ezt követően viszonylag gyorsan létrejött a misszió belül az iskolabizottság müncheni székhellyel. Az iskolabizottság fő feladata az iskolák anyagi támogatása volt: biztosította az iskolai étkezés költségeit és a tanároknak is juttatott csekély tiszteletdíjat. További támogatást nyújtott még a Magyar Caritas Szolgálat⁴⁰. Szintén a katolikus egyház közbenjárásának köszönhetően ismerte el a bajor kultuszminisztérium az iskolák működését és az általuk kiállított éves és érettségi bizonyítványokat.

A menekültek korábban Magyarországon elfoglalt társadalmi helyzetének és keresztény-konzervatív értékrendjének megfelelően a katolikus egyház egyértelmű vezető szerepe mellett jelentős volt a protestáns egyházak tevékenysége is. Híveik alacsonyabb számával arányosan segélyező munkájuk a források hiánya miatt elsősorban a lelkesítő munkára szorítkozott.

Az egyházak szervezetei biztosították a táborokban a vallás rendszeres gyakorlását (keresztelés, esketés stb.) és a tábori iskolákban a felekezetek szerinti hitoktatást.

3. Az oktatási intézmények létrejötte és az oktatásszervezés

A menekült civil családok sorsáról keveset tudunk. Visszaemlékezésekből követhető nyomon, hogy többnyire várakozásnak, ideiglenes állapotnak tartották az időszakot és bíztak abban, hogy a háború befejeztével visszatérnek otthonaikba. A béketárgyalások és az új hatalmi viszonyok alakulása azonban új helyzetet teremtett és egyre inkább előtérbe került a kivándorlás, egy harmadik államba való áttelepülés igénye és lehetősége. A jogilag tisztázatlan státusz és várakozás mégis arra készítette a többségében polgári értelmiségi szülőket, hogy iskoláskorú gyermekeik ne kerüljenek ki hosszabb időre az oktatásból, ne veszítsenek további éveket.

⁴⁰ Niederaudorfban fizette a bérleti díjakat, Reisachban saját bérleményét adta át csökkentett díj ellenében a leánygimnáziumnak.

Utóbbi oka, hogy a magyarországi, stratégiailag fontos városokban már 1941-től beszűkült az oktatás tere. A frontvonalak fokozatos nyugatra tolódása miatt egyre több intézmény került katonai kézre, majd 1944 őszére a férfi tanárok besorozása, az elfoglalt vagy lebombázott iskolaépületek miatt ellehetetlenült a tanítás. Azok a diákok, akik már ebben az időszakban elhagyták Magyarországot, 1945 végére akár két tanév lemaradásban is lehettek. Időközben DP-státuszba kerültek, de a német területeken sem tudták folytatni tanulmányaikat, mert az ottani oktatási rendszer is összeomlott, a még működő intézmények túlterheltek voltak, a közlekedési hálózat szinte teljes hiánya miatt a bejárás lehetetlen volt; s ha mégis teljesültek volna ezek a feltételek, a magyar diákok nem beszélték a nyelvet az elvárt színvonalon. A Caritas felmérése alapján 1946-ban a bajorországi DP-táborokban és környékükön ezer-ezer 6-12 és 13-18 éves magyar gyermek tartózkodott, akinek iskolába kellett volna járnia. A problémát korán felismerve az egyházak és azok missziós szervezetei a menekültek közt lévő lelkes tanárokat megnyerve a nagyobb táborokban nekifogtak az iskolák szervezéséhez.

A tisztázatlan jogi helyzet miatt eleinte a segélyszervezetek egy-egy képviselője járta a táborokat és próbálta meggyőzni a szülőket, később már a magyar menekültek hírlapjaiban is írtak róluk. Az oktatás beindult, kezdetben fizetség nélkül vagy lakhatás és ellátás fejében dolgoztak a tanárok, a szülőknél tandíjat és internátusi díjat kellett fizetni.

Szervezett keretek közt elsőként létrehozott középfokú oktatási intézmény a passau/waldwerkei gimnázium volt 1945. október 23-tól. A niederaudorfi leánygimnázium 1947. január 7-től 1951 márciusáig működött, majd a passauival együtt átköltözött Lindenbergbe. Ezt követően ott folyt a gimnáziumi oktatás 1951 tavaszától, majd 1954-ben a megmaradt diákok átkerültek Bauschlottba, ahol 1956-ig működött tovább a második világháborús emigráció egyik legnagyobb vállalkozása, a magyar nyelvű gimnáziumi képzés.

Visszaemlékezésekből kiderült azonban, hogy más táborokban is működtek rövid ideig tanulócsoporthok, illetve érettségire felkészítő tanfolyamok, így Pidingben és Pockingban. Dokumentációjuk nem ismert.

Jelentősnek mondható még a brit zónába tartozó Osterode (Sachsen-Anhalt) város táborában (Bournemouth Camp) működő 12 évfolyamos iskola is, amely feltételezhetően már 1945-ben megkezdte működését és a cserkészletben is aktívan részt vett. Működéséről néhány dokumentumon (fotón) és visszaemlékezésen (*Martin*, 2016) kívül alig maradt fent más.

A fenntartó kérdésében az egyházak szerepéhez szükséges visszatérni. Ugyan közvetlenül a háború végeztével minden tábori iskola alulról, a felmerülő igényekre reagálva szerveződött, valódi működésről az egyház bekapcsolódásától lehet beszélni. Egyedül az egyházak vészték át

jelentősebb strukturális változások és veszteségek nélkül a háborút, ezért, valamint karitatív tevékenységüknek és kiterjedt kapcsolatrendszereiknek köszönhetően képesek voltak (különösen a katolikus egyház) a kezdeményezések mögé állni, biztosítva az anyagi és személyi forrásokat. Megjegyzendő, hogy míg a passauai iskolaszerveződés támogatásába az indulástól számítva csak később, 1947. január 29-től vállalt részt a Vatikáni Misszió dr. Rozsály Ferenc vezetésével, addig a niederaudorfi iskolát gyakorlatilag ő hozta létre a hónap elején.

3.1. Passau/Waldwerke

A legelső gimnázium 1945. október 23-án kezdte meg működését a Passau melletti Waldwerke tábor⁴¹ egyik barakképületének egyetlen szobájában. Az első teljes értékű tanév az 1946/1947-es volt. Fenntartója a Magyar Segítő Szolgálat, a felügyeletet a Magyar Caritas Szolgálat iskolabizottsága látta el. A bajorországi amerikai katonai kormányzat 1946-ban elismerte az iskolát, a hivatalok engedélyezték a bizonyítványok kiállítását. 1947-től a bajor kultuszminisztérium által delegált német gimnáziumi tanár felügyeletével zajlott az érettségi, biztosítva ezzel a magyar és német bizonyítványok egyenértékűségét. Az 1948-as vizsgák már német hivatalnokok előtt zajlottak, akik záradékban utasították a bajorországi egyetemeket, hogy ezen végbizonyítványokkal rendelkező felvételizőknek azonos feltételeket és elbírálást kötelesek biztosítani.

Az első tanév végi vizsga az amerikai Military Government parancsnokának jelenlétében zajlott, 138 tanuló vizsgázott. Angol-magyar nyelvű bizonyítványokat állítottak ki.

A második, azaz az első rendes tanév 1946. október 6-án kezdődött. Döntő fordulatot jelentett, amikor 1947. január 29-én Münchenben a Vatikáni Misszió védnöksége alá került. E szerződés alapján a misszió biztosította az iskola eddig minden fizetéstől mentes tanerőjének a szerény, de biztos havi juttatást. Ebben a tanévben már beért az oktatásszervező munka és a befogadóképesség is megnövekedett: a fiú- és leányinternátus összesen 65-68 diákot tudott befogadni. Az év végi bizonyítványokon a „Passauai Magyar Iskola” elnevezés szerepelt. A tanév legfontosabb történése az érettségi bizonyítványok elismerésének kivívása volt. Az 1948-as nyári vizsgák már bajor miniszteri biztos elnökletével folytak.

Egy megőrzött tájékoztató irat szerint az internátusi házi- és napirendre a rendkívüli szigorúság volt jellemző. A szabályok megszegése azonnali kizárást vont maga után.

A passauai tábor 1951-re szinte teljesen kiürült, már csak az iskola miatt nem zárták be (Koncz, 2008). A tábort júliusban felszámolta az amerikai hadsereg, a müncheni székhelyű iskolabizottság német segítőkkal új helyszínt talált az iskolának, a Bodeni-tótól 20 km-re fekvő Lindenberget.

⁴¹ alapító igazgató: Csejtey Béla

3.2. Niederaudorf-Reisach

A niederaudorfi gimnázium⁴² volt a másodikként megnyitott gimnázium 1947. január 7-én⁴³. Létrejött több okból is jelentős: ez volt az egyetlen intézmény, amely az akkori magyar oktatási hagyományokat követve csak lányokat fogadott; nem a nagy létszámú DP-táborok területén jött létre, hanem egy félreeső kis faluban, minek következtében internátusi funkciót is betöltött. Továbbá Niederaudorfban (úgy, mint Waldwerkében is) a tanári kar minden tagja rendelkezett tanítóképzői, illetve egyetemi szintű tanári végzettséggel.

A München környéki magyar menekültek közt missziós tevékenységet végző Vatikáni Misszió és a magyar Caritas anyagilag és erkölcsileg, valamint kiterjedt kapcsolatrendszerével támogatta a leánygimnázium létrehozását. Dr. Rozsály segítségével találtak egy épületet, a niederaudorfi Waller család Alpenhof panzióját. A családfő Hitler-párti volt, a háború után nem kapta vissza a működési engedélyt vendéglátói tevékenysége folytatására, ezért az új kormány utasította őt az épület egyéb hasznosítására. Az 1946. december 31-i keltezésű szerződésből kiderül (Cserhádi, 1999), hogy Simon Waller dr. Rozsály Ferenc atya rendelkezésére bocsátja a panziója egy részét az iskola létrehozására, továbbá 40 tanuló részére biztosít székeket és asztalokat, gondoskodik azok és tanáraik ellátásáról, étkeztetéséről.

A Magyar Leánygimnázium maroknyi tanulóval indította el a tanévet. Az 1947-es csonka, első tanévben a nyolc gimnáziumi évfolyamon összesen 37 tanuló volt, továbbá néhány negyedikes elemista (egykori diákok által rögzített névsor alapján – *Balogh-Petres és Hegedüs-Sztáray*, 2015).

A niederaudorfi dokumentációkból kiolvasható a tisztázatlan jogi helyzet és a mindennapos anyagi gondokkal való folyamatos küzdelem: „Az intézet anyagi életét a németországi magyarság nehéz helyzete determinálja. Az anyagi élet súlya a fenntartót terheli. (...) A viszony, amely a fenntartó és a német hatóságok között van, nem jogon, hanem több-kevesebb megértésen alapul. Éppen ezért a fenntartó lehetőségei is nagyon korlátozottak. (...) A mi helyzetünk éppen ezért mindig és mindenkor labilis. (...) Az ifjúságot az élet könnyörtelenségeinek elviselésére kell edzenünk, és példaadással kell őket küzdőképessékké, tűrni, szenvedni, de holnapot építeni tudó magyarokká formálni.” (Ravasz igazgató beszámolója. Dátum nem ismert. – MMKM iratai – idézi Cserhádi, 1999)

A tanító-nevelő munka megszervezése Niederaudorfban is kihívásokkal állította szembe a tanárokat: „Nemcsak, hogy a tanterv és utasítás, a legszükségesebb szakmunkák, de még a legegyszerűbb tankönyv és a legprimitívebb taneszköz is hiányzik. Nincs semmiféle tanfelszerelés (tábla,

⁴² iratokon: Magyar Leánykollégium – Ungarisches Mädchengymnasium – Hungarian Girl College

⁴³ alapító igazgatója dr. Ravasz Dezső földrajz-történelem szakos középiskolai tanár

térkép, kréta stb.), nincs külön tanterem, a három osztálycsoport az egyetlen minden-es-terem egy-egy sarkában bújik meg (...). És ami a küzdelmet az ifjúság és a tanárok részéről egyaránt majdnem emberfelettivé teszi, nem az, hogy a tanítási anyagot jegyzetvezetéssel lehet rögzíteni, hanem hogy a rendszeres oktató munka több mint két esztendeje megszakadt. A menekült sors a két esztendő alatt a tanulók lelkéből még a legnélkülözhetetlenebb alapismereteket is kiradírozta. Nagyon mélyre kell ásni, hogy az alapokat újra le lehessen rakni.” (Ravasz 1947. június 21-i beszámolója kollégáinak az általa tartott év végi értekezleten – *Balogh-Pertes és Hegedüs-Sztáray, 2015*)

Az előrelátó, objektív gondolkodás következtében a felvételnél fontos szempont volt, hogy kinek szakadt meg korábban az iskoláztatása, kinek nagyobb az idővesztesége. A terv az volt, hogy az első naptári évben két félévet rövidített tanévként tartanak meg⁴⁴, 1948 első félévében további egy tanév következik, majd a nyári szünet után immár teljes értékű tíz hónapos tanévvel indulnak. Az első másfél évet tehát az elmulasztott tanévek pótlására szánták.

1947 nyarán sok tanuló az internátusban maradt, lehetőség nyílt közös kirándulásokra és a más táborokból érkező gyerekek táboroztatására. A nyári szünet végétől decemberig tervezett rövidített tanévet 1947. augusztus 22-én, pénteken indították a 20-ai altöttingi országgyűlés miatt. Az ellátás kezdeti nehézségei, a körülmények változatlanok maradtak. A tanulólétszám stabilan negyven főből állt.

A harmadik rövid tanév a téli szünet után, 1948. február 15-én kezdődött. Jelentős változást hozott az intézmény életébe az alapító igazgató távozása (visszatérése Magyarországra). A diákok száma időközben 45-re emelkedett. A tanítás naponta reggel nyolctól délig folyt, a 3-4, az 5-6. és a 7-8. osztályoknak összevonva. Ebben a naptári évben februárban, márciusban és júniusban is sor került magánvizsgákra a magántanulók részére. Ezek a diákok vagy nem kaptak már helyet, vagy a közeli településekről jártak be, vagy nem tudták fizetni a tandíjat, esetleg nem akarták az internátust. Ők kéthetente bejártak az iskolába, megkapták a kiszabott tananyagot, leadták a leckét, majd a kijelölt időben vizsgáztak.

A trizónában 1948. június 20-án életbe lépett Währungsreform⁴⁵, az emberek fizetéseképtelenné váltak és a továbbiakban nem engedhették meg maguknak gyerekeik iskoláztatását⁴⁶. Ennek következtében többen

⁴⁴ 1947.01.08. – 1947.06.20. és 1947.08.22. – 1947.12.20.

⁴⁵ Valutareform. A RM-ot (Reichsmark – birodalmi марка) felváltotta a DM (Deutsche Mark – német марка), az addig használatos pénz elértéktelenedett. Ez nemcsak az egész helyi lakosságot, hanem a menekülteket is súlyosan érintette. Jelentősen megdrágult minden, leértékelődött a dollár, a régi RM-ot rosszul váltották.

⁴⁶ Az első normál, tíz hónapos tanévben - egy 1948. szeptember 10-i, a magyar menekült sajtóban, a DP-Newspaperben megjelent írás szerint - a tandíj (internátusi ellátással) 55

nem is tudtak a nyár után visszatérni az internátusba (Cserhádi, 1999). Az iskola fenntartása is kérdésessé vált, mert a Caritas az új tanév kiadásait már nem tudta vállalni és a fogadótulajdonos is felmondta a bérleti szerződést, követelve az intézet adósságainak rendezését. A müncheni Kolping Verband felajánlotta az általa a közeli reisachi karmelita kolostorban bérelt épületrész egyik emeletét, így a nyári szünetben az iskola átköltözött oda.

A Magyar Leánygimnázium első rendes tanévét 1948. októberében nyitotta meg a Kloster Reisach épületében 49 tanulóval.

Az új szerződés értelmében az intézet nem számíthatott a Caritas nagyvonalú finanszírozására, a tandíjakból kellett fenntartania magát és biztosítani diákjai étkeztetését. Az új helyen az oktatás és lakhatás feltételei lényegesen jobbak lettek: már nem voltak szűkösen a szobákban és a tanítás is külön termekben folyt.

1949 húsvétján azonban megindultak a tömeges kivándorlások. A tanárok folyamatosan jelentették be távozásukat és júniusra a tanulók létszáma is lecsökkent. Ekkortól a dokumentumok és adatok, valamint a Caritashoz beérkező beszámolók hiányában nem lehet pontosan tudni, hogy a leánygimnázium hogyan működött, vagy működött-e egyáltalán az 1949/1950-es és az 1950/1951-es tanévben.

A második rendes tanévben (1949/1950) annyi bizonyos, hogy a megüresedett igazgatói posztot Román Sándor vette át. Ezt azok a meghívólevelek bizonyítják, amelyekben megírták a szülőknek, hogy a gyermek az újabb tanévre felvételt nyert. Ekkorra a tanári kar és a diákság összetétele is teljesen megváltozott. A szeptemberi létszámhoz képest januárban már csak nagyon kevesen tértek vissza.

A harmadik tanév indítását (1950/1951) mindössze egy október havi ellátási díj befizetését igazoló elismervény bizonyítja.

A kivándorlások következtében mindegyik iskolában lecsökkent a tanulók létszáma, ezért az összevonás mellett döntöttek és 1951. március utolsó napjaiban a kolostorból a passau/waldwerkei táborba költöztek át. Ott még három hónapig működött az összevont intézmény, mert a DP-tábor megszüntetése miatt ismét költözni kellett, ezúttal Lindenbergbe.

Mindkét iskolában rendkívül gazdag kulturális és szabadidős élet folyt. A tanév ütemezése és ünnepei megfelelték a korábbi magyar gyakorlatnak. Kiemelt szerepet kapott a március 15-ei nemzeti ünnep, de tartottak szavalóversenyeket és anyák-napi műsort is szülői értekezlettel egybekötve. Lehetett járni irodalmi önképzőkörbe, nóta- és énekkarba, szerkesztettek diáklapot, de a számos hegyi és vízi kirándulás mellett az akkor divatba jött sportokkal (pingpong, röplabda) is megismerkedhettek a

DM volt havonta. A tanév elindításához és zavartalan működéséhez legalább 40 fizető tanuló volt szükséges.

diákok. Farsangban tartottak álarcosbált, alkalmanként a zenés-táncos délutánokat is engedélyezték a tanárok.

Mindezek előtt kiemelkedő jelentőséggel bírt a vallásos nevelés. A kötelező napi imádságokat házirendbe is foglalták, a hitoktatás mellett vasárnaponként templomba kellett járni. Rendszeresek voltak a lelkigyakorlatok.

Az újrászervezett cserkészlet mindegyik iskolának szerves része, a tanulás és a vallás mellett a harmadik alappillére volt: rendszeresen szerveztek találkozókat és vezetőképzőket, kirándulásokat, táborokat.

3.3. *Lindenberg*

A passauai tábor felszámolása miatt 1951 nyarán a magyar gimnázium átkerült Lindenbergbe⁴⁷ egy hotel épületébe (Hotel Krone). A fiúinternátusban katonás szigorúság uralkodott, a lányinternátusról nincsenek közelebbi információk. Az iskola teljes történetének hitelt érdemlő feldolgozása hosszadalmas és átfogó levéltári kutatómunkát igényelne.

3.4. *Bauschlott*

Itt 1954-től 1956-ig működött a magyar iskola. Lindenbergből az amerikai csapatok nyugatabbra húzódásának következtében tovább kellett költözni, ezúttal egy Pforzheim közelében fekvő valamikori hercegi vadászkastélyba⁴⁸. Azzal, hogy egy másik németországi tartományba került át az iskola, megváltoztak az érettségi vizsga érvényességének feltételei is. A baden-württembergi kultuszminisztérium úgy rendelte, hogy az írásbeli vizsgákat egy pforzheimi gimnáziumban, a német diákokkal együtt, teljesen azonos feltételek mellett kell letenni⁴⁹. A bauschlotti iskola 1956-ban – valószínűsíthetően az őszi magyarországi eseményekkel összefüggésben – szintén bezárta kapuit. Más visszaemlékezők azonban azt mondják, hogy még 1957-ben is nyitva volt, sőt egészen 1959-ig tanultak kihelyezett osztályok a vadászkastélyban.

Mint látható, az utolsó két intézmény dokumentációja rendkívül hiányos és további kutatómunkát igényel. Különösen fontos lenne megtudni, hogy pontosan mi volt a költözések kiváltó oka és körülménye, mekkora szerepet játszottak az egyházak és egyéb segítő szervezetek a fenntartói feladatokban, illetve ki volt az iskolafenntartó és a szinte teljesen kicserélődött diákság és tanári kar mennyiben őrizte meg a kezdeti szellemiséget.

⁴⁷ Az igazgató Ambrus Szaniszló katolikus pap lett, a tanári kar 5-6 főből állt.

⁴⁸ Az iskolaigazgató továbbra is Ambrus Szaniszló atya maradt.

⁴⁹ Az 1954/55-ös iskolaévben Németországban nem volt érettségi. Akkor vezették be az egész országban a gimnázium 9. évét, vagyis azt a rendelkezést, hogy az érettségi vizsgát kilenc osztályos gimnáziumi tanuláshoz kell megelőznie.

4. Tanterv

Az alkalmazott tantervre vonatkozóan két egymástól különböző információ áll rendelkezésre.

Az 1991-es szegedi hungarológiai konferencián Alföldi László Mihály egy 1970-es évekbeli interjúra alapozva azt mondja, hogy a nyugaton működő magyar iskolák Hóman Bálint háború előtti tantervét követték egészen az 1956-os forradalomig, azután áttértek a helyi (jelen esetben bajor) tanrendre (*Alföldi, 1991*).

Ezzel szemben a Balogh-Petres – Hegedüs-Sztáray szerzőpáros, Cserháti atya és Koncz is a korabeli tábori sajtó cikkeire és híradásaira hivatkozva egybehangzóan állítja, hogy gróf Teleki Pál m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1938. évi május hó 25-én kelt 109.646/1938. IX. sz. rendelete szerint, minimális módosítással folyt a tanítás.

A Teleki-tanterv az európai műveltség színvonalán, de határozott nemzeti irányú nevelést-oktatást ír elő azzal a célkiűzéssel, hogy a kornak megfelelő magas szintű humanisztikus és realisztikus műveltségelemeket tartalmazzon, de „a műveltségnek mégis olyan magyar nemzeti műveltségnek kell lennie, amelynek birtokában és anyagának ismeretében az iskolát végzettek hasznos tagjai lehetnek a magyar társadalomnak, képzett munkásai a magyar közéletnek és etikus világnézetű polgárai az államnak” (*Teleki, 1938*).

A kor kultúrpolitikájának megfelelően itt is megjelenik a két legfontosabb elem: az általános műveltség alapja a szigorú vallásosság és a kiváló nemzetismeret. Ennek érdekében olyan tárgyak kaptak nagy hangsúlyt, mint a magyar nyelv és irodalom, a történelem, állami és gazdasági-társadalmi ismeretek, föld- és néprajz, valamint nem kizárólagosan a latin nyelv. A gimnáziumi és leánygimnáziumi tantárgyfelosztás csak néhány ponton tért el egymástól: míg a gimnáziumokban hat nyelvet (latin, görög, német, francia, angol, olasz) tanítottak párhuzamosan, addig a leánygimnáziumban a latin, görög és német mellett negyedik nyelvnek az angolt, a franciát vagy az olaszt választhatták a diákok és bekerült az órarendbe a kézimunka. Hit- és erkölcsant felekezeti hovatartozásnak megfelelően kellett tanulni (katolikus, református, evangélikus, illetve izraelita).

5. Tanárok, nevelők

Ma is naponta elhangzik a kérdés: milyen a jó tanár? A kultúra, a tudás szeretetének átörökítése nemzedékről nemzedékre egyre bővülő feladatot jelent. Az átadásra érdemesnek tartott ismereteket a mindenkori társadalom elvárásai, intézményeinek előírásai határozzák meg; az iskolában képviselt értékrendet, stílust, emberi mintákat azonban a pedagógus értékrendje és személyisége közvetíti. Sokáig az egyházi, piarista elképzelés volt mérvadó annak meghatározásában, hogy milyen a

jó tanár: aki pszichéjében egészséges, fejlett realitásérzékű, érett személyiségű, és mindezek mellett sokrétű műveltséggel rendelkezik (Suplitz, 2012). Ezek a jellemzők koronként és életkoronként változnak, alakulnak.

A DP-iskolák volt diákjai egytől egyig ötven, hatvan, sőt hetven (!) év távlatából is őszinte szeretettel, elismeréssel és már-már rajongással beszélnek tanáraikról. Véletlen lenne, hogy egy ilyen szélsőséges körülmények között működő intézményben csupa „jó” tanár tanítson? Vagy pont a körülmények tették őket „jóvá” diákjaik szemében, mert képesek voltak visszaadni az otthon elvesz(t)ett élet egy darabkáját? Ennek hitelt érdemlő igazolására már bizonyosan nincs lehetőség, de a kötetekben összegyűjtött életrajzok és visszaemlékezések alapján kirajzolódnak olyan csomópontok, amelyek mélyebb elemzés után következtetni engednek arra, hogy valóban „jó” tanárok gyűltek ott és akkor össze.

Arról, hogy mi volt a tanárok belső motivációja a tanítás szélsőséges viszonyok közti folytatásával kapcsolatban, nem áll rendelkezésre személyes beszámoló, csak az egykori diákok visszaemlékezéseiből és személyiség-leírásaiból lehet visszakövetkeztetni. Külső motivációjukról is keveset tudni, de bizonyosan nem a fizetségért – ha kaptak egyáltalán – tanítottak. Legfeljebb az játszott szerepet, hogy a menekülttáborokhoz képest rendezettebb körülményekhez és ellátáshoz jutottak, akár családjukkal együtt is. A klerikusok szolgálatvállalását, missziós tevékenységét természetesen a hitbéli meggyőződésük magyarázza.

Az egyes életrajzokat elemezve azonban előtűnnek párhuzamok. A tanárok egyben tudós-tanárok voltak, akik szaktárgyaikon és széleskörű műveltségükön túl alapos pedagógiai és pszichológiai tudással is rendelkeztek. A tudást és tanulást nemcsak diákjaiktól, de saját maguktól is megkövetelték ugyanúgy, mint a pontosságot és fegyelmezettséget. A táborokban és az internátusokban is együtt laktak a tanulókkal. Ezáltal a tanár-diák kapcsolaton jóval túlmutató (és tartósabb!) kötelék alakult ki. (személyes elbeszélések, visszaemlékezések alapján – *Balogh-Petres és Hegedüs-Sztáray*, 2015 és *Koncz*, 2008)

Minden tanár ahhoz a generációhoz tartozott, aki a 19. és 20. század fordulóján többnyire felsőbb osztálybeli családba született és az Osztrák-Magyar Monarchiában, annak értékrendje mentén nevelkedett. Ifjúkorában átélte az első világháborút, majd azt követően egyetemre járt vagy tanítói képesítést szerzett. Többük költözködött az évek során a revíziós törekvések, majd a háborús történések következtében az épp aktuális határok magyar oldalára, mígnem legkésőbb a második világháború utolsó hónapjaiban nyugatra menekült. Néhányuk az első adandó alkalommal visszatelepült Magyarországra, és ha megmenekült az internálástól, egy vidéki középiskolában folytatta munkáját. Néhányukról semmi információt nem lehet felkutatni. Nagy hányaduk azonban csakúgy, mint diákjaik a DP-iskolákból, kivándorolt, többnyire az amerikai kontinensre, de csak kevesen tudták ott tovább folytatni tanári tevékenységüket. Az egykori diákok a

kivándorlás után is figyelemmel kísérték tanáraik sorsának alakulását, tartották a kapcsolatot és kölcsönösen segítették egymást.

Összegzés

A vizsgált forrásokat összevetve és elemezve egyértelműen kirajzolódik a kép: a kezdeti szervezettség, a magas oktatási-nevelési színvonalra való törekvés, a cserkészlet, a kirándulások, a magyar ünnepek és emléknapok köré szerveződő iskolai megemlékezések, a rendkívül népszerű Mikulás-versek, a farsangok, a különböző kulturális-művészeti önképzőkörök vagy a színelőadások mind-mind a Horthy-korszak konzervatív, keresztény, a hagyományokon és a Szent Korona országa ezer éves államiságán alapuló szemléletét tükrözte (*Borbándi, 1985*).

Az újabb, 1947-es menekülthullám, majd a kivándorlás megindulása feltartóztathatatlan fluktuációt okozott az iskolák életében. A változás állandósult a diákok és tanárok közt egyaránt. Ettől az időszaktól kezdődően az egyházi és más segítő szervezetek fenntartói szerepe nagymértékben csökkent, a tanügyi adminisztráció is hiányossá vált. A diákok létszámának drasztikus visszaesése végül a két első és legjelentősebb gimnázium megszűnéséhez és áthelyezéséhez vezetett. Amilyen ütemben az amerikai zónán belül a táborok ürültek és felszámolásra kerültek, olyan ütemben vándoroltak tovább az iskolák.

A bemutatott, mindössze 4-5 évig működött intézmények példáján keresztül világossá vált, hogy a menekült magyarság a viszontagságos körülmények ellenére néhány év alatt kiépített egy színvonalas iskolahálózatot, átmentve ezzel az emigrációs létbe nemcsak a magyar nyelvet, kultúrát és hagyományokat, hanem a klebelsbergi elképzeléseken alapuló klasszikus műveltség értékét is a magyar identitás megőrzésének kimondott szándékával. Ezt támasztja alá a magyarországi tanterv átvétele, a kultúra és nyelvművelés előtérbe helyezése, a tudós tanárok felkutatás és bevonása. Összefoglalva kijelenthető tehát, hogy az iskolák létrejöttének nyilvánvaló motívumait, a keresztény-konzervatív ideológiára épülő oktatási rend és tudástartalom átörökítésének akaratát, a minőségi oktatást a pragmatikus körülmények újra és újra felülírták a kivándorlók iskoláiban.

Irodalomjegyzék

Alföldi, L. M. (1993): Magyar iskolák Nyugaton 1945-1985. In Békési, I. et al. (szerk.), Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A III. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson (Szeged, 1991. augusztus 12-16.) elhangzott előadások (pp. 1497-1507). Budapest-Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság, Scriptum Kft.

Balogh-Petres, J. – Hegedus-Sztaray, N. (2015): School of a Different Kind. The story and history of a Hungarian school in postwar Germany during 1949 – 1951. CreateSpace Independent Publishing Platform.

Borbándi, Gy. (1985): A magyar emigráció életrajza – 1945-1985. Bern. Budapest: 1989. Hága: 2006.

Cserhádi, F. (1999): Iskola a fogadóban. A niederaudorfi Magyar Leánykollégium és iskola. In: Életünk. A magyar katolikusok lapja, 31 (9, 11).

Displaced Persons Act of 1948. An act to authorize for a limited period of time the admission into the United States of certain European displaced persons for permanent residence, and for other purposes. The 80th United States Congress. June 25, 1948. <https://www.loc.gov/law/help/statutes-at-large/81st-congress/session-2/c81s2ch262.pdf> Letöltés: 2020. március 17.

Farkas, F. (1969): Az altöttingi országgyűlés. München: Mikes.

Fulton, J. G.-Javits, J. K.-Pfeifer, J. L.-Chelf, F. L. (1947): Displaced Persons and the International Refugee Organization. Report of a Special Subcommittee of the Committee on Foreign Affairs. Washington: United States Government Printing Office.

Holborn, L. W. (1956): The International Refugee Organization. A Specialized Agency of the United Nations. Its History and Work 1946-1952. (pp. 238–239). London, New York, Toronto.

Klenner, Z. (2019, szerk.): Menekültügyi ismeretek. Bp. Dialóg Campus Kiadó.

Koncz, L. (2008): ...az írás megmarad. A németországi magyar gimnáziumok története 1945-1956. BookSurge Publishing.

Kulischer, E. M. (1943): The Displacement of Population in Europe. Montreal: International Labour Office.

Máday, B. (1947): Beszámoló a Magyar Vöröskereszt ausztriai és németországi kirendeltségének tevékenységéről. Salzburg: Salzburger Druckerei und Verlag.

Martin, S. (2016): Small Feet on the Run. Childhood during World War II Remembered and Arguments against War. Eugene.

MMKM Irattára. MCSZ rendezetlen iratai. Hennyey Gusztáv beszéde a Katolikus Liga vacsoráján. Tudósító, 1953. február 17.

Puskás, J. (1996): Magyar menekülők, emigránsok – „DP-k” és „56-osok”, 1944–1957. Aetas, 11 (2–3), p67–102

Sanda, I. D. (2009): Gróf Klebelsberg Kunó Vallás- és Közoktatásügyi miniszter munkássága népiskolaépítési programjának tükrében. Neveléstörténet. 1-2. p14-26. 13 p.

Suplitz, S. (2012): Tanárok pszichológiai jellemzői diákszemmel. Doktori (PhD) értekezés. Debreceni Egyetem BTK.

Szerencsés, K. (2008): Életfogytiglani emigráció. Kínpad, börtön vagy emigráció. Rubicon, 19 (2), p12–23

Teleki, P. (1938): Tanterv a gimnázium és leánygimnázium számára. A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 109.646/1938. IX. sz. rendelete a

középiskoláról szóló 1934: XI. t.-c. alapján készített gimnáziumi tanterv és Utasítások életbeléptetése tárgyában. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.

Ujváry, G. (2010): A harmincharmadik nemzedék. Politika, kultúra és történettudomány a „neobarokk társadalomban”. Budapest: Ráció Kiadó.

Ujváry, G. (2014): „Egy európai formátumú államférfi” Klebelsberg Kunó (1875 – 1932). Pécs – Budapest: Kronosz Kiadó – Magyar Történelmi Társulat.